

ביאורים

יש באדם רצון תמידי לדעת את אשר יתרחש בעתיד. לעיתים רצון זה יכול להעיד על חולשה. האדם בורח מהתעסקות והשקעה בהווה המסובך ופונה לעתיד הטומן בחובו הפתעות רבות. חשק זה יכול להיות גם לנבוע גם מסקרנות גרידא על מה שיהיה בהמשך חייו של האדם. אך יש בתשוקה זו גם רצון אמיתי להתיר את הספקות המייגעים את האדם ומטריפים את מנוחתו. למשל אדם שעומד מול הכרעה קשה האם לבצע ניתוח מסובך. האם להתחתן עם אשה זו או עם בחור זה. אלו שאלות קיומיות אשר לעתים האדם עומד חסר אונים מולם. הוא עשה את כל ההשתדלות כדי להגיע להכרעה ואף על פי כן ההחלטה כבדה מנשוא. ידיעת העתיד היתה מאפשרת לאדם לכוון נכון את מעשיו. להיות רגוע עם החלטותיו ולהשקיע את המאמץ במקום בו הוא נדרש. שאלו חיפש את אתונות אביו. השקיע זמן וכוחות בחיפוש מייגע. אם היה יודע היכן הם- היה חוסך זמן יקר שהיה מוקדש לבניה אישית ולפיתוח הכלל. זהו כוחו של הנביא. יכולת לצפות את העתיד ועל פי ההדריך את האדם להשקיע את כוחותיו במקום בו הם יצאו לפועל באופן הכי מירבי. יתכן שהיום מתנה נפלאה זו נמנעה מאיתנו כי היא תגרום לנו לחוסר השתדלות, לעצלנות, ולתלות מסוכנת בנביא ולא במה שחנן אותנו הקב"ה.

הקוסמים ומגידי העתידות שהיו במהלך הדורות קמו כדי לספק את רצונו של האדם לדעת את עתידו. אך דבריהם מסופקים. יתכן שמה שאומרים יתקיים ויתכן שלא. אם כן אין שום משמעות לדבריהם! האדם לא יכול להיות רגוע ולחיות בוודאות לאור תחזיתם. הוא נכנס מבולבל ויוצא מבולבל עוד יותר. לעומת זאת, הנביא דובר אמת. כל מה שיאמר על העתיד יתקיים במלאו. לכן אפשר לבטוח בו ולנהל את חייו בצורה הטובה ביותר על פיו.

הרחבות

• תפקיד הנביא

ולא היה מתחדש אצלם דבר שלא היו שואלים עליו לנביאים בכל עניניהם. מהו תפקידו של הנביא בישראל? מההקבלה ומההנגדה של התורה, ושהרמב"ם מזכיר כאן בדבריו, בין הנביאים לקוסמים, היה ניתן לחשוב שתפקיד הנביא הוא להגיד את העתידות ולהורות מעשית לפרט איך לסדר את עניניו. אך לעיל כתב הרמב"ם "שיקרא לבני אדם לעבוד את השם, ויצווה על מצוותו ויזהיר לשמור התורה... ויצווה בציווים ויאסור איסורים בדבר שאינו מן התורה..." משמע שתפקידו של הנביא הוא ביחס לכלל הציבור, לחנך ולהשפיע בחיזוק שמירת התורה והמצוות. נראה לומר, שאמנם הנביא היה גם עוזר לבני אדם בשאלות פרטיות, בין השאר על ידי הגדת העתיד וכדו', אך עיקר עניינו של הנביא היה להדריך את הציבור ואת המלכים בדרכי ה'. מעין זה כתב בעל ספר העיקרים "כי עיקר מציאות הנביא הוא לזה התכלית, להזהיר על קיום התורה ועבודת ה' ועשיית הדברים הנרצים לו יתברך להיות האדם תמים עם ה' ולא להגדת העתידות... כי זאת הייתה עיקר הכוונה האלוהית, להשפיע שפע אלוהי על הנביאים, כדי שעל ידם יגיע האדם אל שלמותו האנושי בהיותו עושה דברים הנרצים אצל האל" [מאמר ג, ח]. ובמקום אחר הוסיף "עיקר מציאות הנבואה אינה כדי להגיד העתידות ולסדר עניינים פרטיים אישיים כמו שיוודע ע"י קוסמים... אלא להגיע האומה בכללה אל השלמות האנושי" [מאמר ג, ב].

שאלות לדין

האם לחושים ולקוסמים יש 'כוחות'? אם כן, מהם אותם כוחות? מניין מקורם?
עם ישראל צריך נביאים גם לצרכים חומריים. האם זהו מצב אידאלי?

על הכול
שואלים את
הנביא

ולא היה מתחדש אצלם דבר שלא היו שואלים עליו לנביאים בכל עניניהם. • ולולא זה - לא בא שואל לשמואל (שם ט) בעד אבדה שאבדה ממנו בהתחלת ענינו. ואין ספק שהדבר כך: כי הקדוש-ברוך הוא הקים לנו נביאים חלף הוברי שמים^ו והמעוננים והקוסמים, כדי ששואלים בכללים ובפרטים ויודיעונו בכל הדברים הנאמנים מהאל, כמו שיגידו הקוסמים ההם דברים שאפשר שיתקמו ואפשר שלא יתקמו, כמו שנאמר: "כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל-מעוננים ואל-קוסמים ישמעו... נביא מקרבך מאחיד כמני" וגו' (דברים יח יד-טו). ובשביל ענינים אלו היו קוראים שם הנביא: 'רוּאָה' - כי היה רוּאָה העתידות קדם היותם, כמו שאמר: "כי לנביא היום יקרא לפנים הרוּאָה" (שמואל א ט ט).

ההבדל בין
הנביאים
לקוסמים

ופן יחשב חושב ויאמר: אם בקיום הודעת החדושים והעתידות תתקיים הנבואה לטוען אותה - הנה כל הקוסמים והוברי שמים ובעלי הכחות הפשטיים יכולים לטען טענת נבואה, שאנו רואים אותם עין בעין כל היום מגידים מה שעתידי להיות? - וזה, חי נפשי, פרק גדול^ו וראוי לבאר אותו, כדי שיתבאר ההפרש בין דברי המתנבא בשם אלהים ודברי בעלי הכחות. ואני אומר: שהקוסמים והוברי שמים ואנשי החבנרה היא, יגידו העתידות ההיות, אבל יצדק קצתם וישקר קצתם בהכרח. וזה הדבר אנו רואים אותו תמיד, ויסקימו עליו גם כן אנשי המלאכה ההיא^ו, ואתותם לא ינכרו. אבל יתרון כל איש מהם על חברו: בהיות כל שקרי איש אחד פחות משקרי זולתו. אך שיצדקו בכל דקדוקי העתידות - זה אי אפשר להיות. ובעלי הכחות האלו לא יכנו נפשם, ולא יתהללו שיצדקו בכל חלקי הדברים, אבל אומרים: שזאת השנה תהיה בצרת ושלא ירד גשם כלל - ונמצא שהיה בה גשם מעט. או שיאמר: שמחר ירד גשם - ונמצא שירד ליום שלישי, וכדומה לו, וזה הדבר יקרה לו פשיה בקי מאד, ומן הידועים בשם אפשר דברו עליהם בספרים. וזה ענין דברי ישעיהו לבבל: "יעמדו-נא וישיער הברי שמים החיים בפוכים מודיעים לחדשים מאשר באו עליך" (ישעיה מז ג). ואמר רבותינו (בראשית רבה פה), 'מאשר' ולא 'כל אשר'. ואין מועדי הנביאים והבטחתם כן, אבל יצדק הכל עד מלה אחרונה ולא יפל דבר מדבריהם, לא קטן ולא גדול, כל ימי עולם בכל אשר ידבר בו בשם האל. ועל כן פשישו ריקם דבר מדבריו - נדע שקרו. והוא מה שאמר: "כי לא יפל מדבר ד' ארצה" (מלכים ב י י). ולענין זה רמזו ירמיהו בחולמים שיצדקו במראיתם, שהיו מודיעים מה שיראו להם החלומות על דרך הנבואה, והיה מוכיחם ומשחית טענותם, באמרו: "הנביא אשר-אתו חלום - יספר חלום, ואשר דברי אתו - ידבר דברי אמת, מה לתבן את-הבר' נאם ד'" (ירמיה כג ח). ופרשו החכמים הענין הזה: ש'הנבואה' - היא ברורה ואין בה תערובת מן הפזב, כמו הבר המברר מן התבן. והחלומות וכיוצא בהם מן הידענים - רבם קזב, פתבן שיש בו איה גריגרי חטה. ואמרו: "כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים" (ברכות נה א).

בהתחלת ענינו - בתחילת המסופר לנו על שאל. הוברי שמים - אסטרוטולוגים החוזים בכוכבים. פרק גדול - נושא חשוב. ההיות - העתידים להיות. אנשי המלאכה ההיא - הקוסמים. ואתותם לא ינכרו - הם לא יתכחושו לעניינם. לא יכנו נפשם - לא יספרו על עצמם. הידועים בשם - הקוסמים המפורסמים. מאשר - באופן חלקי. מועדי - הגדת עתידות. אבל - אלא. שיצדקו במראיתם - שיש להם (לפעמים) חלומות אמיתיים. הבר - תבואה.

ביאורים

האם כל נבואה חייבת להתגשם? האם יתכן שנביא אמר דבר שיקרה בעתיד והוא לבסוף לא יתרחש? הרמב"ם מחדש שלא כל נבואה חייבת להתממש, ולמרות זאת אין זה גורע מאמינותו של הנביא.

כאשר הנביא מתנבא לטובה - נבואה זו חייבת להתגשם אחת לאחת. אם משהו מדבריו לא יתרחש אנו יודעים שהוא איננו נביא אמת. לעומת זאת, אם נביא מתנבא לרעה - אין נבואתו חייבת להתרחש. ההבדל הוא שנבואה רעה מגיעה רק כאשר ישנם מעשים רעים שגרמו לאותה גזירה קשה. המעשים הם אלו שגרמו לרעה שתבוא עליהם. מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. ולכן אם מתבטל הגורם שבגללה נגזרה הגזירה ממילא היא גם כן מתבטלת. זו הסיבה שאם בני האדם עשו תשובה - הגזירה יכולה להתבטל ונבואתו של הנביא לא תתגשם. ישנם מעשים שלא מספיקה התשובה כדי לבטל את הגזירה אלא צריכים גם זכויות קודמות כדי שיגנו על בני האדם. לעתים אף יתכן שהקב"ה מאריך אפיו כלפי אותם הרשעים. סיבות אלו גורמות לכך שאי התגשמות של נבואה רעה לא מעידה על כך שאותו חכם אינו נביא.

לעומת הנבואה הרעה - נבואה לטובה לעולם אינה חוזרת. גם אם הנבואה הטובה היא בעקבות מעשים טובים - אין היא מתבטלת כאשר המעשים השתנו ובני האדם נהפכו לרעים וחטאים. הסיבה לכך היא שקיום הנבואה לטובה זוהי בעצם הדרך היחידה לדעת האם החכם שאומר שהוא נביא הוא באמת נביא. שהרי הוא אינו צריך לעשות אות ומופת על טבעיים. ולכן הקב"ה קבע שרק נבואה לטובה היא מדד לכך שהוא נביא אמת. הקב"ה יכול היה לקבוע שהמדד הוא נבואה סתמית על העתיד, ולא נבואה לטובה, אך הוא בחר דווקא בנבואה לטובה אשר היא איננה משמשת רק כאמצעי להוכחה שהחכם הוא נביא אלא יש לה מהות מצד עצמה. מחר נראה שגם לכלל זה ישנם סייגים מסוימים.

הרחבות

ה' ניחם על הרעה

לא יָדַע בּוֹ כְּזָב הַנְּבִיא. הרמב"ם מונה כאן שלוש סיבות לכך שהקב"ה חוזר בו מן הרעה שרוצה לעשות (ושלכן לא ניתן לבחון את הנביא כאשר הוא מנבא על רעה העתידה לבוא).

א. "שעשו תשובה וסרו מנאצותם". כלומר הפסיקו לחטוא וחזרו בתשובה. הרמב"ם במשנה תורה [יסודי התורה י, ד] נוקט כדוגמה את סיפור אנשי נינוה המובא בספר יונה.

ב. "האריך להם אפו עד זמן אחר". אחת ממידותיו של הקב"ה היא 'אריך-אפים' כלומר הקב"ה ממתין מלהיפרע כדי לתת זמן לחזור בתשובה. מלשון הרמב"ם כאן משמע שהקב"ה ממתין מלהיפרע עקב חמלתו על עמו, אך מלשון בהלכות יסודי התורה [י, ד] משמע שההמתנה היא בגלל שעשו תשובה מסוימת שכוחה לא חזק דיו לבטל לגמרי את הגזרה אלא רק לתת עוד זמן לשוב בתשובה.

ג. "ירחם עליהם למען זכויות שקדמו להם". סיבה זו לכאורה לא מובנת. הרי אם ישנם זכויות שקדמו למה נגזרה הגזרה מלכתחילה? ואם הגזרה נתבטלה גם עקב תשובתם, למה צריך את הצירוף של זכויות ישנות? נראה שצריך לומר כמקודם שישנן מדרגות בתשובה. יש תשובה שכוחה למחול לגמרי ויש תשובה המועילה רק בצירוף זכויות נוספות.

שאלות לדין

מה ניתן ללמוד מכך שה' מקיים תמיד את ההבטחות הטובות שהבטיח ואילו לפעמים הוא אינו מקיים את הבטחותיו הרעות?

האם מקרי הוא שהקב"ה חוזר בו מהבטחותיו לרעה? מהו אם כן יסוד ההבדל בין הבטחה טובה לרעה?

וְנִשְׂאָר בְּכַאֵן פָּרַק גְּדוֹל רְאוּי לָנוּ לְבַאֲרוֹ, וְהוּא: שֶׁהִנְבִיא כְּשִׁיתִנְבֵּא בְּצִרוֹת וּמֵאַרְעוֹת לְעַם שֶׁהֵם חִיבִים, כְּגוֹן: שִׁזְהִירִם בְּרַעֲב, או חָרֵב, או שֶׁתִּהְפֹּךְ אֶרֶצָם, או יָרְדוּ עֲלֵיהֶם אֲבִי אֱלֹהִים, וְכִדּוּמָה לוֹ. וְאַחַר כֵּן לֹא יִתְקַיֵּם דְּבַר מִן הָעֵינָן הַהוּא, וְרַחֲמוּ מִן הַשָּׁמַיִם וְעַמְדוֹ כֹּל עֵינֵיהֶם בְּשָׁלוֹם וּבְשָׁלוֹה - לֹא יִדַּע בּוֹ כְּזָב הַנְּבִיא, וְאִין רְאוּי לֹאמֹר: שֶׁהוּא נְבִיא שֶׁקָּר וְשִׁיָּהִי חִיב מֵיָתֵה - מִפְּנֵי שֶׁהִקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא נָחַם עַל הָרַעָה. וְאַפְשָׁר שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה וְסָרוּ מִנְּאֻצוֹתֵם, או יֵאָחַר גְּמוּלָם הַקְּדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא בְּחִמְלָתוֹ, וְהֵאָרִיךְ אִפּוֹ לָהֶם עַד זְמַן אַחֵר. כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְאַחֲזָב, בְּאֶמְרוֹ עַל יְדֵי אֱלֹהִי: "לֹא-אָבִיא הָרַעָה בְּיָמֵי בְּנֵי אָבִיא הָרַעָה" (מלכים א כא כט). או יִרְחַם עֲלֵיהֶם לְמַעַן זְכוּיֹת שֶׁקָּדְמוּ לָהֶם. וְלֹא אֶמְרוֹ עַל דְּבַר כְּזָה: "לֹא יִהְיֶה הַדְּבַר וְלֹא יֵבֵא" (דברים יח כב). אֲבָל אִם הִבְטִיחַ בְּבִשׁוּרוֹת טוֹבוֹת שֶׁיִּתְחַדְּשׁוּ לְזְמַן קָצוֹב, וְיֵאמֹר: בְּשָׁנָה זוֹ יִהְיֶה הַשֶּׁקֶט וְשָׁלוֹה - וְהָיָה בָּהּ מַלְחָמוֹת, או יֵאמֹר: שָׁנָה זוֹ תִּהְיֶה גְּשׁוּמָה וּבְרוּכָה - וְיִהְיֶה בָּהּ רַעֲב וּבְצָרָת וְכִדּוּמָה לוֹ - יִדַּע שֶׁהוּא נְבִיא שֶׁקָּר, וְהֵתְקַיֵּם בְּטוֹל טַעֲנָתוֹ וְשֶׁקָּרוּ. וְעַל זֶה אֶמְרוּ הַכְּתוּב: "בְּזִדּוֹן דְּבָרוֹ הִנְבִיא לֹא תִגּוֹר מִמֶּנּוּ" (דברים יח כב). רְצוֹנֵנוּ לֹאמֹר: אֵל יִפְחִידֵךְ וְאֵל יִבְהִילֵךְ מִלְּהַרְג אוֹתוֹ אֲמוֹנָתוֹ וְיִשְׁרֹו וְחִקְמָתוֹ - אַחֲרֵי אֲשֶׁר מְלֹאוֹ לְבוֹ לְהַעֲיִד דְּבַר גְּדוֹל כְּזֶה, וְדַבֵּר סֵרָה עַל הַשָּׁם יִתְבָּרֵךְ. שֶׁהִקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא כְּשִׁיבְטִיחַ אִמָּה בְּבִשׁוּרוֹת טוֹבוֹת עַל יְדֵי נְבִיא, אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂן - כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם נְבוּאָתוֹ לְבְנֵי אָדָם. וְהוּא מֵה שֶׁאֶמְרוּ חֲכָמֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם: "כֹּל דְּבַר שִׁצְאָ מִפִּי הַקְּדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לְטוֹבָה - אֶפְלוֹ עַל תְּנָאי - אִינוֹ חוֹזֵר בּוֹ" (ברכות ז א).

חזרה בייעוד
לרעה ולא
בייעוד לטובה

חִיבִים - הראויים לקבל עונש על חטאיהם. **יֵאָחַר גְּמוּלָם** - עונשם מתעכב. **וְלֹא אֶמְרוּ** - ה', בדבריו על נביאי השקר. **וְהֵתְקַיֵּם** - התברר. **אֲמוֹנָתוֹ וְכו'** - של נביא השקר. **כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם** - כדי שתהיה אפשרות לברר את אמיתות הנביא.

ביאורים

לא רק נבואה לרעה יכולה להתבטל. גם נבואה לטובה יכולה להשתנות. אנו למדים זאת מיעקב אבינו. הקב"ה ניבא לו שישמור עליו בכל אשר ילך. למרות נבואה זו יעקב אבינו פחד שאחיו עשו יהרוג אותו במפגש הטעון ביניהם. הרמב"ם מסביר שיעקב חשש מכיון שהנבואה שקיבל יעקב אבינו יכולה היתה להשתנות בעקבות חטאיו של יעקב. נבואה טובה, כאשר היא רק בין הקב"ה לנביא - יכולה להתבטל. הסיבה לכך היא שאין ביטולה גורם לערעור אמינותו של הנביא. שהרי הנביא עצמו שקיבל את הנבואה אינו זקוק לשום ראייה על כך שהקב"ה ניבא אותו. וממילא אין שום חשש שהנבואה הטובה תתבטל. כל הסיבה שאמרנו שנבואה טובה לא מתבטלת היא שאם כן לא יהיה לנו שום מדד על כך שהנביא הוא נביא אמת. סיבה זו אינה קיימת בנבואה שניתנה רק לנביא עצמו ולכן חטאיו יכולים לבטל את הנבואה.

בדבריו אלה של הרמב"ם מתגלה טובו העצום של הקב"ה. באמת גם נבואה לטובה היתה צריכה להתבטל לפי חטאיו, כמו שאצל הנביא עצמו הנבואה מתבטלת אם חטא. אך מכיוון שהנבואה ניתנה לרבים אין היא מתבטלת למרות שחטאו ואינם ראויים לבשורות הטובות!

הרמב"ם מוסיף פרט נוסף. נבואה לטובה אינה חוזרת רק אם נאמרה לעם באופן מוחלט בלא תנאי. אך אם הנבואה לטובה נאמרה על תנאי היא יכולה לחזור. דוגמה לדבר היא נבואת משה שאם בחוקתי תלכו תקבלו שחר. ודאי שאם חלילה לא נלך בחוקות ה' לא נקבל שחר. אך אם התנאי אינו קשור לרמה הרוחנית של מקבל השחר אינו משתנה למרות שהתנאי אינו קיים. בחטא העגל הקב"ה אמר למשה רבנו שישמיד את עם ישראל וזאעשך לגוי גדול. למרות שהתנאי בטל ועם ישראל לא הושמד - נבואת הקב"ה למשה רבנו שיהפך לעם גדול תקפה ואינה חוזרת, מכיוון שמה רבנו המשיך להיות ראוי להבטחת ה'.

הרחבות

• בדיקת הנביא בכל נבואה

במחלקתו עם חנניה בן עזרי. הגמרא אומרת [סנהדרין צ.]. שחנניה בן עזור היה בתחילה נביא אמת אך הוא נהפך לנביא שקר. הבדיקות שצריכים לעשות לנביא שעליהן למדנו עד כה הן לא מבחן חד פעמי. כל נבואה ונבואה צריכה להיבדק לאור הכללים שלמדנו גם אם הנבואה נאמרת מפי אדם שהוחזק עד כה כנביא אמת, וכאשר נזהה נבואה שקרית, גם אם היא נאמרת מפי נביא אמת (כדוגמת חנניה בן עזור), מעתה הוא ייחשב נביא שקר ועונשו מיתה.

• נבואה על הטובה

"הנביא אשר ינבא לשלום בלא דבר הנביא ינדע הנביא אשר-שלחו ד' באמת". חז"ל במדרש מפרשים את דברי ירמיה כך: "אני מתנבא רעות, אם לא יבואו דבריי אין אני שקרן, שהקב"ה אומר לעשות רעה וחוזר בה. ואתה מתנבא טובות, ואם לא יבואו דברייך אתה נביא שקר, שהקב"ה אומר לעשות טובה ואף על פי שסרחנים הם (בני ישראל) אינו חוזר בו" [תנחומא וירא, יג.]. דברי חז"ל אלו תואמים את הבנת הרמב"ם בדברי ירמיה שנביא שקר נבחן כאשר הוא מנבא על טובה עתידית ולא רעה כיוון שהקב"ה חוזר בו מן הרעה אך לא מן הטובה.

שאלות לדיון

האם גם אנחנו צריכים לפחד מהמוות, "שָׁמָא יִגְרַם הַחַטָּא"?
כיצד עלינו לצפות להתגשמות חזון הנביאים, בימינו?

אבל ענין פחד יעקב, אחר שהבטיחו הקדוש-ברוך-הוא בבשורות טובות, כמו שנאמר: פחד יעקב "והנה אנכי עמך ושומרתיך בכל אשר-תלך" (בראשית כח טו), והיה מפחד פן ימות, כמו שנאמר: "ויירא יעקב מאד ויצר לו" (שם לב ח) - אמרו חכמים, זכרונם לברכה, בענין ההוא: שהיה מפחד מעון, שָׁמָא יִהְיֶה גֹרֵם לוֹ מִיתָה, והוא מה שאמר: "קא-סבר שָׁמָא יִגְרַם הַחַטָּא" (ברכות ד א). יורה זה: שהקדוש-ברוך-הוא יבטיח בטובה, ויגברו העונות - לא יתקיים הטוב ההוא? ויש לדעת שענין זה אינו אלא בין הקדוש-ברוך-הוא ובין הנביא, אבל כשיאמר הקדוש-ברוך-הוא לנביא להבטיח בני אדם בבשורה טובה במאמר מחלט בלא תנאי, ואחר כן לא יתקיים הטוב ההוא - זה בטל ואי אפשר להיות. בשביל שלא יהיה נשאר לנו מקום לקיים בו^ו אמונת הנבואה, והקדוש-ברוך-הוא נתן לנו בתורתו עקר: שהנביא נבחן כשיאמנו הבטחותיו.

ואל העקר הגדול הזה רמז ירמיהו במחלקתו עם חנניה בן עזרי^ו. מפני שיִרְמִיָּהוּ הָיָה מִתְנַבֵּא לְרַעָה וּלְמוֹת, וְאָמַר שְׁנִבְיָכֵדְנָצַר יִגְבַּר וַיְצַלִּיחַ וַיַּחְרִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְחַנְנִיָּה בֶן עֲזָרָה הָיָה מִתְנַבֵּא לְטוֹבָה וּלְשׁוֹב כְּלֵי בֵּית ד' הַמּוֹבְאִים בְּבִלְה לִירוּשָׁלַיִם. וְאָמַר לוֹ יִרְמִיָּהוּ, כְּשֶׁנִּתְפַּח עִמּוֹ עַל דְּרָף הָעֵקָרִים הַשְּׂמוּרִים^ו, שָׁאֵם לֹא תִתְקַים נְבוּאָתוֹ וְלֹא יִגְבַּר נְבוּכַדְנֶצַּר, וַיִּשׁוּבוּ כְּלֵי בֵּית ד', כְּמוֹ שְׁאֵתָה אֹמֵר - אִין זֶה הַדְּבָר מְכַחֵשׁ לְנְבוּאָתִי, אוֹלֵי הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא יִרְחַם עֲלֵיכֶם, אֲבָל אֵם לֹא יִתְקַים דְּבָרְךָ, וְלֹא יִשׁוּבוּ כְּלֵי בֵּית ד' - בְּזֶה יִתְבָּרַר שְׁנִבְיָאֲתָךְ שְׁקֵר, וְלֹא תִתְקַים לָךְ נְבוּאָה, עַד יִתְקַיְמוּ הַמּוֹעֲדִים הַטּוֹבִים שֶׁהִבְטַחְתָּ בָהֶם. והוא מה שאמר: "אך-שמע-נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באַזְנִיךָ וּבְאָזְנֵי כָל-הָעָם: הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵי וּלְפָנֶיךָ מִן-הָעוֹלָם וַיִּנְבְּאוּ אֶל-אַרְצוֹת רַבּוֹת וְעַל-מַמְלָכוֹת גְּדוֹלוֹת לְמַלְחָמָה וּלְרַעָה וּלְדָבָר: הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִנְבֵּא לְשִׁלּוּם בְּבֵא דְבַר הַנְּבִיא יִנְדַע הַנְּבִיא אֲשֶׁר-שָׁלְחוּ ד' בְּאֵמַת"^ו (ירמיה כח ז-ט). רצונו לומר ב'דבר הזה': שֶׁהַנְּבִיאִים הָהֵם הַמִּתְנַבְּאִים לְטוֹב וּלְרַע - לֹא נוֹכַל לְדַעַת מְכַל הַדְּבָרִים שֶׁהִתְנַבְּאוּ לְרַע אִם צָדְקוֹ בְּעֵדוּתָם, אוֹ כְּזָבוּ. אֲבָל תִּנְדַע אֲמוֹנַת דְּבָרֵיהֶם כְּשִׁיבְטִיחוּ בְטוֹבָה וְתִתְקַיְמוּ.

ביאורים

יש זמנים שבהם ההכרח מחייב לעשות דברים נגד מצוות התורה. התורה מדברת על מצבים נורמליים ולעתים ישנם מצבים שדורשים פעולה חריפה כדי לזעזע וליצור שינוי משמעותי במציאות. כמובן שאין כל אחד יכול לעשות זאת. סמכות זו שמורה רק לבית דין. כמו כן ישנה גם לנביא אמת סמכות לשנות דברי תורה. אך בדבר זה ישנם שני תנאים;

- א. זמני- האיסור שהנביא מתיר הוא רק לשעה. אין לו יכולת לשנות לתמיד את דברי התורה. אחד מיסודי האמונה הוא שזו התורה לא תהיה מוחלפת. שינוי זמני לא עוקר יסוד זה אלא הוא כמו נס אשר אינו עוקר את חוקי הטבע אלא מופיע באופן חד פעמי לצורך נקודתי.
- ב. סיבה- הנביא אינו יכול לומר לעבור על איסור ללא כל סיבה. יש צורך שיהיה נימוק וטעם לדברי הנביא. לא עוברים על דברי התורה באופן סתמי שאינו מובן.

הרמב"ם מביא לכך שתי דוגמאות;

אליהו- התפקיד המרכזי של הנביא הוא לחזק את המצב הרוחני של העם. זו היתה הסיבה שעבר על איסור הבמות. אליהו עבר על האיסור בעצמו ולא רק אמר לאחרים. כמו כן האיסור היה איסור חמור שעונשו הוא עונש כרת.

אלישע- תפקיד נוסף של הנביא הוא להיות גורם מדיני ופוליטי ומשמעותי. הנביא מדרוך את המלך האם להיכנע או להילחם. כאן הנביא הדריך את העם איך להילחם. למרות שלא מדובר על מניע רוחני אלא פסיכולוגי, כדי לשבור את רוח מואב, הותר לנביא לומר לעבור על איסור תורה. החידוש הנוסף שיש בדוגמה זו הוא שהנביא הדריך את הלוחמים כולם לעבור על אותו איסור ולא רק עשה בעצמו.

הרחבות

• סמכות הנביא

יש לנביא ההוא יכלת לעשות בתורה דבר שלא יוכל כל בשר זולתו לעשותו. הרמב"ם חוזר כאן לנושא בו הוא פתח את פרק ב' - סמכות הנביא. כפי שלמדנו, עיקר עניינו של הנביא הוא להוביל את הציבור בדרכי ה' ולהביאם למצב שלם יותר ומתוקן יותר. לנביא (מתוקן תפקידו) ניתן הכוח לבטל מצוות או לצוות לעבור על איסורים בתור הוראת שעה כאשר זה נצרך למטרה הנ"ל. לנביא יש היכולת לזהות מתי עדיף לעבור על איסור באופן זמני בשביל מטרה חשובה יותר. הגמרא מסייגת היתר זה ואומרת שבעבודה זרה אסור להקשיב לנביא אפילו שהוא מתיר זאת רק כהוראת שעה. עבודה זרה סותרת את האמונה שלנו בקב"ה, ולכן לא ניתן להתיר לעבוד עבודה זרה אפילו בתור הוראת שעה. הרב שלמה אבינר (שיעורים על הקדמה למשנה) ממשיך עניין זה לרצון להציל אדם חולה ע"י חיתוך הראש שלו. לא ניתן להציל אדם אם חותכים לו את הראש כי אי אפשר להיות בלי ראש. כך גם צריך להיות היחס שלנו לעבודה זרה. אי אפשר להציל את עם ישראל על ידי היתר עבודה זרה (אפילו בהוראת השעה), עבודה זרה סותרת את חיינו כמאמינים.

שאלות לדיון

איך ייתכן לעקור דבר מן התורה, כדי לשמור על התורה? מדוע אין כאן דבר והיפוכו? האם בימינו יכולה להיווצר מציאות שדורשת הוראת שעה?

ביטול מצוות
כהוראת שעה

וכשתתקיים נבואת הנביא על פי אשר יסדנו, ויצא לו שם כמו שמואל ואלהו וזולתם - יש לנביא ההוא יכלת לעשות בתורה דבר שלא יוכל כל בשר זולתו לעשותו. והוא מה שאני אומר: כשיצוה לבטל איזו מצוה מכל המצוות ממצוות 'עשה', או יצוה להתיר דבר אסור ממצוות 'לא תעשה' לפי שעה - חובה עלינו לשמע לדבר ולעשות מצוותו, וכל העובר עליו - חייב מיתה בידי שמים, חוץ מעבודה זרה. וזה מפרש לחכמים בתלמוד, והוא מה שאמר: "בכל, אם יאמר לך נביא עבדך על דברי תורה - שמע לו, חוץ מעבודה זרה" (סנהדרין צ א). אבל על תנאים שלא יעמוד הדבר ההוא לעד. ואלא יאמר: כי הקדוש-ברוך הוא צוה לבטל המצוה ההיא כל ימי עולם, אבל יצוה לבטל המצוה לסבה, לצורך שעה. והנביא בעצמו, כשישאלוהו בצוותו לעבור על מצוה מכל המצוות אשר צוה ד' אותנו על ידי משה, תהיה תשובתו: שבטול זו המצוה אינו קיים, אבל ראוי לעשותה עתה בלבד, לפי שעה, כגון מה שיעשו בית דין בהוראת שעה. וכמו שעשה אליהו בהר הכרמל, שהקריב עולה בחוץ, וירושלים עומדת, ובה בית המקדש בנוי. וזה מעשה אשר כל העושה אותו בלא מצות נביא - חייב פרת. והקדוש-ברוך הוא הזהיר עליה בתורה ואמר: "השמר לך פן-תעלה עלתיך בכל-מקום אשר תראה" (דברים יב יג). ועושהו - חייב פרת, כמו שאמר על המקריב בחוץ: "דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב עמו" (ויקרא יז ד). אבל הוא, עליו השלום, אלו שאלוהו בשעת הקרבתו בהר הכרמל ואמרו לו: הנוכל לעשות כמעשה הזה כל ימי עולם? היה אומר: שאינו מתר, וכל המקריב בחוץ - חייב פרת, אבל זה המעשה הוא לפי שעה, לגלות בו שקרות נביאי הבעל ולהשפית מה שבידם, וכמו שעשה אלישע בצוותו להלחם עם מואב להכרית כל עץ עושה פרי, כמו שאמר: "יכל-עץ טוב תפילו" (מלכים ב ג יט), - והשם מנענו מלעשות פן, באמרו: "לא-תשחית את-עצה לנדח עליו גרזן" (דברים כ יט). ואלו שאלו את אלישע אם בטלה המצוה הזאת, ואם הטר לנו בעתיד לכרת אילנות העושות פרי כשנצור על עיר - היה אומר שאינו מתר, אבל זה המעשה נעשה עתה לצורך שעה.

לפי שעה - באופן זמני. על תנאי - בתנאי. אינו קיים - אינו קבוע לעולם. בחוץ - מחוץ למקדש.

ביאורים

מה היתרון של נביא על כל חכם אחר? שחכם אומר לנו לעשות משהו שאינו בתחום תורני או הלכתי- אין אנו חייבים לעשות. זו המלצה טובה אך אין היא מחייבת. לעומת זאת כאשר נביא אמת אומר לנו לעשות משהו אנו חייבים לעשות כדבריו. דבריו של הנביא מחייבים אותנו בכל תחום. הרמב"ם אינו מסתפק בשתי הדוגמאות של אליהו ואלישע אלא מביא משל לדבריו. במשל זה הוא מחדד את כוח סמכותו של הנביא. במשל הנביא מצווה את העם ללכת ולהלחם נגד עם אחר בשבת. הנביא אומר לעם לבצע פעולה מלחמתית מדינית. החידוש במקרה זה הוא שלמרות שזו אינה מלחמת מצווה, שהרי בשבילה לא צריך נביא, אנו מחוייבים לעשותה. כמו כן, אנו מחוייבים לעשות מלחמה זו גם אם היא מתנגשת עם שמירת השבת. אם כן, יש כאן גם ציווי של הנביא לעשות מעשה צבאי שאינו מוכרח וגם חילול שבת המוני על ידי כל העם.

ממילא מובנת טעותו של אותו זקן שאינו חפץ לעשות את דברי הנביא. הוא היה רגיל למסגרת מאוד ברורה של עבודת ה', שבה אין קשר בין קדושת השבת למלחמה והבערת אש. אך מרוב התרגלות הוא השתעבד למסגרת ולא למהות. המהות של עבודת ה' היא השמעות מוחלטת לדברי ה'. ולכן דבריו של הזקן, אשר מבטאים זלזול בדברי הנביא, בעצם מהווים זלזול בקב"ה אשר ציוה לשמוע לנביא!

ישנה אפשרות לטעות גם מהקצה השני. אדם יכול לחשוב שאם חייבים לשמוע לדברי הנביא יש לו גם כוח לעקור את דברי התורה. דבר זה יכול לגרום לו לחשוב שהנביא ביטל את מצוות השבת ולכן מותר לעשות גם מלאכות שהנביא לא ציוה. אך אין הדבר כך. כל כוחו של הנביא נובע מצו ה' בתורה. ולכן הותר לנביא לומר לעם לחלל שבת, אך אין זה ביטול קיומה של השבת אלא רק היתר מלאכות מסוימות שנצרכות למלחמה.

הרחבות

• זריזות בקיום המצוות

לקום מייד ואל נתעכב... ונעשה כל מה שצוה בזריזות... הרמב"ם מאריך בתיאור הזריזות הנדרשת מאיתנו בעת קבלת ציווי מהנביא. נראה שאריכות זו נצרכת עקב ההירתעות הראשונית שיכולה להיות אצל כל אדם באופן טבעי (וכפי שהרמב"ם מתאר לנו בהמשך דבריו בעמוד הבא) מלעבור על דברי תורה, ולכן הרמב"ם מדגיש את החיוב להקשיב לנביא. אך נראה שניתן ללמוד מכאן גם על הזריזות בה אנו מצווים בקיום כל מצווה. וכך כותב המסילת ישרים "ימהר (האדם) יחיש מעשהו לאחוז בה (במצווה) ולעשות אותה ולא יניח זמן לזמן... וכיוון שאחז במצווה ימהר להשלים אותה, ולא יקל מעליו..." [פרק ז].

• הזדהות עם ציווי ה'

ואם יחשב בנפשו איש שהוא צדיק וירא שמים. הרמב"ם מתאר כאן אדם ירא-שמיים הרוצה להימנע מלקיים את ציווי הנביא כיוון שהדבר כרוך בלעבור על מצוות ואיסורים. ואומר הרמב"ם שאותו אדם עובר על דברי הקב"ה ואלה המקיימים את ציווי הנביא הם ההולכים בדרך התורה. הסיבה לכך היא שהקב"ה שציווה בתורתו על השבת וכדו' הוא שציווה להקשיב לנביא גם כאשר ההקשבה לדבריו כרוכה בלעבור על איסורים. הרגש והרצון לא לעבור על איסורים הם טובים ונכונים אך לא כאשר הם עומדים בניגוד לדברי הקב"ה. צריך לשים את הרגש והרצון הנ"ל בצד כאשר התורה מצווה אותנו לעשות אחרת. בכלל, הרצון להזדהות עם דבר ה' הוא חשוב ונצרך ואפילו נדרש אך הוא לא יכול להוות תנאי לקיום הציווי האלוהי.

שאלות לדין

"וּנְקָה עֲלֶיהָ גְמוּל טוֹב מִהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, בְּשִׁבִיל שְׂעֵשִׂינוּ מִצְוַת הַנְּבִיא". מדוע אמירה זו אינה סותרת את מה שאמרו חז"ל, שאין לקיים מצוות על מנת לקבל פרס?

מדוע אין לשמוע לנביא שאומר לעבוד עבודה זרה לזמן מוגבל, ואילו כשאומר לעבור עבירה אחרת, חובה לשמוע לו?

ואני אביא לך משל יתבאר בו זה העקר בכל המצוות: אלו איש נביא שנתבררה אצלנו נבואתו, כמו שאמרנו, יאמר לנו ביום שפתי: שנקום כלנו נשים ואנשים, ונבעיר אש ונתקן בה כלי מלחמה, ונחגר איש את כלי מלחמתו, ונלחם עם אנשי מקום פלוני ביום זה שהוא יום שפתי, ונשלל שללם ונכבשם° נשיהם - הנה חובה עלינו, אנחנו המצוים בתורת משה, לקום מייד ואל נתעכב, כפאשר צונו, ונעשה כל מה שצוה בזריזות ובחבה יתרה בלא ספק ובלא עכוב°. ונאמין בכל מה שנעשה ביום ההוא - ואף על פי שהוא יום שפתי - מהדלקת האש, ועשיית המלאכות, וההריגה, והמלחמה, - שהיא מצוה, ונקנה עליה גמול טוב° מהקדוש-ברוך-הוא, בשביל שעשינו מצוות הנביא, שהיא 'מצוות עשה' לעשות דברו, כמו שנאמר על ידי משה: "נביא מקרבה מאחירי כמני יקים לך ד' אלהיך אליו תשמעון" (דברים יח טו). ובאה הקבלה: "בכל, אם יאמר לך נביא: עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מעבודה זרה", כגון: אם יאמר לנו: עבדו היום הנה בלבד זה הצלם, או הקטירו לזה הכוכב בשעה זאת לבדה - יהרג, ואין לשמוע ממנו.

העובר על דברי נביא חייב מיתה

ואם יחשב בנפשו איש שהוא צדיק וירא שמים°, ויהיה זקן בא בימים ויאמר: הנה אני זקנתי פאתי בימים, ולי שנים כך וכך ולא עברתי בהם על מצוה מקל המצוות לעולם - ואיך אקום ביום זה, שהוא יום שפתי, ואעבר על אסור סקילה ואלף להלחם? ואני אין בי יכלת° לעשות טובה או רעה, וימצאו אחרים במקומי ובני אדם רבים לעשות הדבר הזה - האיש ההוא מורד ועובר על דברי השם והוא חיב מיתה בידי שמים, מפני שעובר על אשר צוה הנביא. ומי שצוה השפתי - הוא צוה לשמוע אל דברי הנביא ומה שיגזר. וכל העובר על דברו - חיב, כמו שזכרנו. והוא מה שאמר הכתוב: "והיה האיש אשר לא-ישמע אל-דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו" (שם יט). ובכל זה, כל מי שיקשר קשר קים° ביום שפתי זה בעשותו המלאכות האלה, מה שלא יצטרף להיות לו עזר בעשיית המצוה אשר צוה הנביא - חיב סקילה.

נביא שמצווה לשנות התורה

וזה הנביא אשר צונו מה שצוה ביום שפתי זה ועשינו דברו, אם יאמר לנו שתחום שפתי אלפים אמה פחות אמה, או אלפים אמה ואמה, ויסמך הדבר ההוא שעל דרך נבואה נאמר לו, לא על דרך עיון וסברה - נדע שהוא נביא שקר ויהרג בחנק. ועל זה הענין יש לך שתהיה סובר° כל מה שיצוה אותך בו הנביא, וכל מה שתמצא במקרא מענין הנביא שהוא סותר דבר מן המצוות.

ונכבש - נקח בשבי. ונקנה עליה גמול טוב - נצפה לקבל שכר. אין בי יכלת - אין תועלת בהשתתפותי במלחמה. קשר קים - קשר של קיימא, שאסור לקושרו בשבת, וחייבים עליו סקילה. יש לך שתהיה סובר - מדוגמה זו יש ללמוד למקרים אחרים.

ביאורים

לא כל תלמידי החכמים הם באותה מדרגה. יש תלמידי חכמים גדולים וישנם תלמידי חכמים גדולים יותר. גם בסנהדרין הדבר בא לידי ביטוי. הרמב"ם כותב שזקני הסנהדרין היו ישובים במקומותיהם לפי סדר גדולתם בחכמה [הלכות סנהדרין א, ג]. הנבואה היא שאיפה הכי עליונה של תלמידי חכם בישראל. לא כל תלמידי החכמים זכו לכך. רק המיוחדים והעליונים שבהם זכו לקשר ישיר לריבונו של עולם ולהתגלות נבואית. ומכאן יכולה להיווצר טעות קשה. אם נביא הוא ברמה גבוהה יותר מתלמיד חכם רגיל, והוא יותר קרוב לריבונו של עולם, אפשר לטעות ולחשוב שגם סברתו ההלכתית יותר נכונה. הנביא הוא מחובר למקור של התורה, לקב"ה, ווודאי שמכוון יותר למה שה' רוצה שנעשה ונקיים. ממילא נטיית הלב של האדם היא לחשוב שדבריו של הנביא הם הנכונים ולפסוק הלכה כמותו. הרמב"ם עוקר טעות זו. הנביא צריך להיות תלמיד חכם גדול, אך אין זה נותן לו עדיפות בלימוד התורה. יתכן שיש חכם גדול ממנו אך לא זכה לנבואה בגלל שתנאים נוספים שנדרשים כדי לזכות בנבואה אינם קיימים אצלו. ההלכה, לעומת הנבואה, צריכה להיבחן רק מתוך כלים הגיוניים ולמדניים, ולהיות מוכרעת על פי כללי ההלכה שניתנו בסיני. לכן יכול להיווצר מצב שבו כל הנביאים אומרים סברה, שאינה מן השמים אלא שכלית והגיונית, וכנגדם יעמדו חכמי ישראל שלא זכו בנבואה, ויאמרו סברה אחרת. אנו יכולים לטעות ולתת עדיפות לנביאים, שנראה שהם יותר גדולים בחכמה, אך אומר הרמב"ם שאם הרוב הוא עם חכמי ישראל שאינם נביאים, פוסקים כמותם. הנבואה היא תוספת ללמוד התורה. מעלה יתרה שאנו שואפים אליה. אך אין היא מהווה שום יתרון בפסיקת ההלכה. התורה מסרה לנו שהסברה של הרוב יותר קולעת אל רצון ה' יותר מהכרעת הנבואה.

הרחבות

• היחס בין הנביא להלכה

אָבֵל בְּעֵינָיו וּסְבָרָא וּבְהִשְׁפִּיל הַמְצוּוֹת – הוא פְּשָׁאָר הַחֲכָמִים. הגמרא אומרת: "אמר רב יהודה אמר שמואל שלוש אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע: שאל (כלומר תשאל בנבואה מהשמים מהן ההלכות). אמר להם לא בשמים היא" [תמורה טז]. עולה מהגמרא שהנבואה לא יכולה לספק תשובות בשאלות הלכתיות. לעניין פסיקת ההלכה או פירוש התורה, מעמד הנביא הוא כמעמד החכם ואם הנביא יאמר שקיבל נבואה בעניינים האלה נדע שנביא שקר הוא. הנביא כפוף להלכה ולא הפוך. ההלכה היא המגדירה מי הוא נביא אמת, את החובה להקשיב לדבריו ואף את סמכויותיו (הוראת שעה וכדו' כפי שלמדנו לפני יומיים). "לא בשמים היא" כלומר, לאחר שניתנה התורה ע"י משה רבנו, לנבואה (שמתקבלת מהשמים) אין כוח לשנות או לקבוע משהו בתורה, והכוח הזה מסור רק לחכמים (וגם לנביאים אם זה על פי חכמתם).

הרב קוק כותב [אגרות ראייה, אגרת קג] שנביא יכול להגיד שהוא קיבל בנבואה סברה או פירוש בתורה אך הוא צריך להוכיח את הסברה או את הפירוש באופן שכלי ורק כך הם יכולים להתקבל.

שאלות לדיון

מדוע ה' קבע שפסיקת ההלכה היא על ידי חכמה ולא על ידי נבואה?
האם חכמת הקבלה היא כמו הנבואה, וגם עליה נאמר "לא בשמים היא"?

וְזֶה הָעֵקֶר מִפְּתַח לְכָל הָעֵנָן הוּא, וּבְזֶה לְבַדוֹ יִבְדַּל הַנְּבִיא מִשְׁאָר בְּנֵי אָדָם בַּמְצוּוֹת. אָבֵל בְּעֵינָיו וּסְבָרָא וּבְהִשְׁפִּיל הַמְצוּוֹת – הוא פְּשָׁאָר הַחֲכָמִים • שְׁהֵם כְּמוֹהוּ, שְׂאִין לָהֶם נְבוּאָה. שֶׁהַנְּבִיא פְּשִׁיֶסֶבֶר סְבָרָא, וְיִסְבֵּר כְּמוֹ כֵּן מִי שְׂאִינוֹ נְבִיא סְבָרָא, וַיֹּאמֶר הַנְּבִיא: כִּי הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא אָמַר אֵלַי שְׁסַבְרְתִּי אָמַת – לא תִשְׁמַע אֵלָיו. רַק אֵלֶּף נְבִיאִים, כָּלֶם כְּאֵלֶּיהוּ וְאֵלִישֶׁעַ יְהִיו סוֹבְרִין סְבָרָא אַחַת, וְאֵלֶּף חֲכָמִים וְחֲכָם סוֹבְרִין הַפֶּךָ הַסְבָּרָא הַהִיא, – "אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת", וְהַהֲלָכָה כְּדַבְּרֵי הָאֵלֶּף חֲכָמִים וְחֲכָם, לֹא כְּדַבְּרֵי הָאֵלֶּף הַנְּבִיאִים הַנִּכְבָּדִים. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: "הָאֵלֶּהִים! אֵלֹהֵי אֲמָרָה לִי יְהוֹשֶׁעַ בֶּן נוֹן בְּפוּמָה – לֹא צִיִּתְנָא לִיהּ וְלֹא שְׁמַעְנָא מִנֶּיהּ" (חולין קכד א). וְכֵן עוֹד אָמְרוּ: "אִם יָבֵא אֵלֶּיהוּ וַיֹּאמֶר: חוֹלְצִין בְּמַנְעֵל – שׁוֹמְעִין לוֹ, בְּסַנְדֵּל – אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ" (יבמות קב א). יִרְצוּ לומר: שְׂאִין לְהוֹסִיף וְלֹא לְגַרְעַ בַּמְצוּהָ עַל דֶּרֶךְ נְבוּאָה בְּשׁוּם פְּנִים. וְכֵן אִם יַעֲדֵי הַנְּבִיא שֶׁהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא אָמַר אֵלָיו: שֶׁהֲדִין בְּמַצוּהָ פְּלוּנִית כֶּה, וְכִי סְבָרַת פְּלוּנִי אָמַת – יִהְרַג הַנְּבִיא הַהוּא, שֶׁהוּא נְבִיא שְׂקָר, כְּמוֹ שֶׁיִּסְדְּנוּ: שְׂאִין תּוֹרָה נְתוּנָה אַחֲרֵי הַנְּבִיא הָרִאשׁוֹן, וְאֵין לְהוֹסִיף וְאֵין לְגַרְעַ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא בְּשָׁמַיִם הִיא" (דברים ל יב). וְלֹא הֲרַשְׁנוּ הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לְלַמֵּד מִן הַנְּבִיאִים, אֵלָּא מִן הַחֲכָמִים אֲנָשֵׁי הַסְּבָרוֹת וְהַדְּעוֹת. לֹא אָמַר: וּבָאֵת אֵל הַנְּבִיא אֲשֶׁר יְהִיָּה בְּיָמֵי הַהֵם, רַק: "וּבָאֵת אֶל-הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל-הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יְהִיָּה בְּיָמֵי הַהֵם" (שם יז ט). וְכִבֵּר הַפְּלִיגוֹ הַחֲכָמִים לְדַבֵּר בְּעֵנָן זֶה מֵאֵד, וְהוּא הָאָמַת.

ביאורים

לאחר שבייר הרמב"ם בהרחבה את מעמדה של הנבואה לעומת ההלכה, חוזר הרמב"ם לעסוק בביאור הספר שעליו יכתוב את פירושו, הלא הוא המשנה. המשנה התקבלה בכלל ישראל ללא עוררין כמקור המהימן ביותר לתורה שבעל פה. ומכאן ואילך התורה שבעל פה והמשנה - חד הם, וכל המפרש את התורה ונוהג הלכה למעשה שלא כמשנה חולק על תורת משה שניתנה מפי הגבורה. הסיבה המרכזית לקבלתה של המשנה היא דמותו של מחברה, רבי יהודה הנשיא. הרמב"ם מרחיב על דמותו של רבי יהודה הנשיא, רבנו הקדוש, ומדגיש שני דברים מרכזיים ההופכים אותו לעמוד התורה שבעל פה;

א. אישיותו של רבי - הרמב"ם מאריך לספר על אישיותו היחודית של רבי יהודה הנשיא. הוא היה יחיד בדורו ואחד בזמנו. העם כינה אותו בכינוי המרומם 'רבנו הקדוש'. הרמב"ם מדגיש את הקשר בין רבנו הקדוש למשה רבנו. התורה אינה יכולה להינתן אלא על ידי האדם השלם ביותר. משה רבנו, מוסר התורה שבכתב, "נשלמו בו מעלות המדות כולן והמעלות השכליות כולן" [שמנה פרקים פרק ז]. גם רבנו הקדוש, מחבר המשנה שהיא תמצית התורה שבעל פה, הצטיין במידות תרומיות. כמו משה רבנו הוא הצטיין בענווה גדולה. מימיו של משה רבנו עד אליו לא היה אדם שבו נמצאו תורה וגדולה במקום אחד. הוא היה עשיר גדול כמו שהגמרא [נדרים לח.]. מספרת על עשירותו של משה רבנו, וכן היה בעל עושר לשוני כמו לשון המקרא שנתנה על ידי משה רבנו, וכן הרביץ תורה בישראל כמשה רבנו.

ב. קישורו של רבי לשלשלת הדורות - הסיבה השנייה להתקבלות דבריו על כלל ישראל הוא קישורו לשלשלת מקבלי התורה. רבנו הקדוש הוא אחת החוליות שהתורה נמסרה דרכם, ולכן יש לתורה שלו תוקף של תורה מן השמים.

הרחבות

• היחס לדורות ראשונים

וְהָיָה חֲכָמֵי כָּל דּוֹר מְשִׁימִים דְּבָרֵי הַקּוּדְמִים עֲקָר, וְהָיָה לּוֹמְדִים מֵהֶם. הרמב"ם אומר שהיחס שצריך להיות לכל דור כלפי דברי הדורות הקודמים לו הוא שדברי הקדמונים עיקר ומדבריהם צריך ללמוד. חכמי הדורות הקודמים היו גדולים יותר והשגתם בתורה ובחכמה הייתה גבוהה יותר, ולכן היחס לדבריהם צריך להיות בהתאם. המהר"ל (הקדמה לבאר-הגולה) מאריך לדבר על היחס שצריך להיות לנו לדברי הראשונים ושם הוא מסביר שבדורות האחרונים ההשפעה של הצד הגופני (החומרי) שבאדם ובעולם גוברת על הצד השכלי (הרוחני). לעומת הדורות הראשונים שאצלם זה היה הפוך, ולכן ההשגה של הראשונים בתורה הייתה רחבה יותר. עוד על היחס של הערכה וכבוד לדורות הקודמים ניתן ללמוד גם מהגמרא שאומרת "אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים" [שבת קיב].

• הלימוד משפחתו של רבי

עַד שֶׁהַחֲכָמִים הָיוּ לוֹמְדִים פְּרוּשׁ בְּלִשׁוֹן הַמִּקְרָא, מְדַבְּרֵי עֵבְדָיו. הגמרא [ראש השנה כו:] מביאה כמה סיפורים על כך שחכמים לא ידעו את המשמעות של כמה מילים בתנ"ך או במשנה והם למדו זאת משפחתו של רבי. "לא הוו ידעי רבנן מאי סירוגין (לא ידעו חכמים את פירוש המילה סירוגין המובאת במשנה במסכת מגילה), שמעוה לאמתה דבי רבי (שמעו את השפחה שבביתו של רבי) דחתנהו רבנן דהוו עיילת פסקי פסקי (כאשר היא ראתה את החכמים נכנסים לפרקים, לא ביחד). אמרה להו עד מתי נכנסים סירוגין סירוגין". וכך הם למדו סירוגין הכוונה בהפסקות, כלומר לפרקים.

שאלות לדיון

"וְאֵין זְמַן שְׁלֵא הֵיְתָה בּוֹ הַתְּבוּנָנוּת וְחִידוּשׁ הָעֲנִינִים". מה הכוונה "חידוש עניינים"? האם התורה משתנית?

האם רבי, רבי יהודה הנשיא, היה גדול יותר מכל החכמים שהיו לפניו, עד משה רבנו?

לעילוי נשמת סלמה בת ר' אהרן שפונגטל ז"ל

ג

וְכֹאֲשֶׁר מֵת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן, עָלָיו הַשְּׁלוֹם, לְמַד לְזִקְנִים מִה שֶׁקָּבַל מִן הַפְּרוּשׁ, וְמֵה שֶׁהוֹצִיא^ו בְּזַמְנוֹ מִן הַדֵּינִים וְלֹא נִפְלָה עָלָיו מִחֻלְקֵת; וְאֲשֶׁר נִפְל בּוֹ מִחֻלְקֵת - פִּסְקוּ בּוֹ הַדִּין עַל פִּי רַב הַזִּקְנִים. וְעַלֵּיהֶם אָמַר הַכְּתוּב: "וְכָל יְמֵי הַזִּקְנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים" (יהושע כד לא). וְאַחֲרַי כֵּן לְמַדוּ הַזִּקְנִים הֵהֵם מִה שֶׁקָּבְלוּ מִפִּי יְהוֹשֻׁעַ אֶל הַנְּבִיאִים, עָלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם, וְהַנְּבִיאִים לְמַדוּ זֶה לָזֶה, וְאֵין זְמַן שְׁלֵא הֵיְתָה בּוֹ הַתְּבוּנָנוּת וְחִידוּשׁ הָעֲנִינִים. וְהָיָה חֲכָמֵי כָּל דּוֹר מְשִׁימִים דְּבָרֵי הַקּוּדְמִים עֲקָר, וְהָיָה לּוֹמְדִים מֵהֶם^ו וּמְחַדְּשִׁים עֲנִינִים. וְהַעֲקָרִים הַמְקַבְּלִים לֹא נִחְלְקוּ בָּהֶם. עַד הִגִּיעַ הַזְּמַן לְאֲנָשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה וְהֵם: חֲגִי זְכָרְיָה וּמְלָאכִי, וְדַנְיָאֵל וְחַנְּנִיָּה, מִישָׁאֵל וְעֲזַרְיָה, וְעֲזָרָא הַסּוֹפֵר וְנַחֲמִיָּה בֶּן חַכְלִיָּה, וּמְרַדְכִי וְזַרְבָּבֶל בֶּן שָׁאֲלֻתָיָאֵל. וְנָלוּ לְאֶלֶּה הַנְּבִיאִים הַשְּׁלֵמֹת מֵאַה וְעֲשָׂרִים זָקָן, מִן הַחֵרֶשׁ וְהַמְסַגֵּר וְדוּמְיָהֶם, וְהַתְּבוּנָנוּת גַּם הֵם כְּאֲשֶׁר עָשׂוּ הַקּוּדְמִים לָהֶם, וְגִזְרוּ גִזְרוֹת וְהִתְקִינוּ תְּקִנּוֹת. וְהֶאֱחָזְרוּ מִן הַחִבּוּרָה הַטְּהוֹרָה הַהִיא - הוּא רֵאשִׁית הַחֲכָמִים הַנּוֹזְכָרִים בְּמִשְׁנָה, וְהוּא: שְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק, וְהָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל בְּדוֹר הַהוּא.

וְכֹאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַזְּמַן אַחֲרֵיהֶם אֶל רַבְּנֵי הַקּוּדְשׁ, עָלָיו הַשְּׁלוֹם, וְהָיָה יְחִיד בְּדוֹרוֹ וְאֶחָד בְּזַמְנוֹ, אִישׁ שֶׁנִּמְצָאוּ בּוֹ כָּל הַחֻמּוֹדוֹת וְהַמְדוּת הַטּוֹבוֹת, עַד שֶׁזָּכָה בָּהֶן אֲצֵל אֲנָשֵׁי דוֹרוֹ לְקִירוֹת: 'רַבְּנֵי הַקּוּדְשׁ', וְשֵׁמוֹ - יְהוּדָה. וְהָיָה בְּחֻמְקָהּ וּבְמַעֲלָהּ בְּתַכְלִיתוֹ^ו כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: "מִיָּמוֹת מֹשֶׁה וְעַד רַבִּי לֹא רֵאִינוּ תוֹרָה וְגִדְלָהּ בְּמִקּוֹם אֶחָד" (גיטין נט א). וְהָיָה בְּתַכְלִית הַחֲסִידוֹת וְהַעֲנָוָה וְהַרְחַקְתָּ הַתְּעוּנָנוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ גַּם כֵּן: "מִשְׁמֹת רַבִּי כְּטִלָּה עֲנָוָה וְיִרְאַת חֻטָּא" (סוטה מט א). וְהָיָה צַח לְשׁוֹן וּמְפֻלָּג מִכָּל אֲדָם בְּלִשׁוֹן הַקִּדְשׁ - עַד שֶׁהַחֲכָמִים, עָלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם, הָיוּ לּוֹמְדִים פְּרוּשׁ מֵה שֶׁנִּשְׁתַּבֵּשׁ עָלֵיהֶם בְּלִשׁוֹן הַמִּקְרָא, מְדַבְּרֵי עֵבְדָיו^ו וּמְשַׁרְתָּיו, וְזֶה מְפָרְסֵם בְּתַלְמוּד (ראש השנה כו ב). וְהָיָה לוֹ מִן הָעֵשֶׂר וְהָיוּ וְרַחֲב הַיְכָלָת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר בּוֹ: אֶהְיֶינָה דְרָבֵי הוּא עֲתִיר מִן שְׁבוּר מְלָכָא^ו (בבא מציעא פה א). וְכֵן הִרְחִיב הוּא^ו עַל אֲנָשֵׁי חֲכָמָה וּמְבַקְשֵׁיהָ וְרַבֵּץ תוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל. וְאֶסְף הַהֲלָכוֹת וְדְבָרֵי הַחֲכָמִים וְהַמְחַלְקוֹת הַמְקַבְּלוֹת מִיָּמוֹת מֹשֶׁה רַבְּנֵי עַד יְמוֹתָיו. וְהָיָה הוּא בְּעֲצֻמוֹ מִן הַמְקַבְּלִים: שְׁהוּא קָבַל מִשְׁמַעוֹן אֲבִיו, וְשְׁמַעוֹן - מִגַּמְלִיאֵל אֲבִיו, וְהוּא - מִשְׁמַעוֹן, וְהוּא - מִהַלֵּל, וְהוּא מִשְׁמַעֲיָה וְאַבְטָלְיוֹן רְבוּתִיו, וְהֵם - מִיְהוּדָה בֶּן טַבָּאִי וְשְׁמַעוֹן בֶּן שִׁטְחָ, וְהֵם - מִיְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתְאִי הָאֲרַבְלִי, וְהֵם - מִיּוֹסִי בֶּן יוֹעֲזָר אִישׁ צְרָדָה יוֹסִי בֶּן יוֹחָנָן, וְהֵם - מִאֲנָטִיגְנוֹס אִישׁ שׁוֹכֵה, וְהוּא - מִשְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק, וְהוּא - מְעַזְרָא, שֶׁהָיָה מְשִׁירֵי אֲנָשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה, וְעֲזָרָא - מְבָרֵךְ בֶּן נְרִיָּה רַבּוֹ, וְבָרוּךְ - מִיְרְמִיָּהוּ. וְכֵן קָבַל יְרֵמְיָה בְּלִי סֶפֶק מֵאֲשֶׁר קָדְמוּהוּ מִן הַנְּבִיאִים, נְבִיא מִפִּי נְבִיא, עַד הַזִּקְנִים הַמְקַבְּלִים מִפִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן, וְהוּא - מִפִּי מֹשֶׁה.

מִיְהוֹשֻׁעַ וְעַד כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה

רַבֵּינוּ הַקּוּדְשׁ